

MATI UNT
VIA REGIA
ELU VÕIMALIKKUSEST KOSMOSES

„Loomingu Raamatukogu kuldsari“
SA Kultuurileht

Esitrükk:

Mati Unt

„Via regia“

Loomingu Raamatukogu, 1975, nr 9
Tallinn, Perioodika

Mati Unt

„Elu võimalikkusest kosmoses“

Loomingu Raamatukogu, 1967, nr 4
Tallinn, Perioodika

Korrektuuri lugenud Katrin Kern

Kujundanud Maris Kaskmann

© Mati Undi pärija ja Loomingu Raamatukogu, 2024

© Saatesõna. Tiit Hennoste ja Loomingu Raamatukogu, 2024

© Kaanefoto. Jaan Künnap, 2001, CC BY-SA 4.0. Vikipeedia

Trükkitud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 2674-4678 (trükis)

ISSN 2674-4686 (epub)

ISBN 978-9916-713-71-6 (trükis)

ISBN 978-9916-713-72-3 (epub)

VIA REGIA

*Krahv usub, et illusiooniks
aitab väga palju kaasa see,
kui näitleja ka tavalises elus
oma osa edasi mängib
ja oma karakterisust säilitab;
seepärast salliski ta pedanti nii väga,
ja tema arvates oli
harfimängija üpris arukas,
et ta kandis oma võltshabet
mitte üksnes õhtuti laval,
vaid ka alati päevaajal,
ja krahvi rõõmustas
selle maskeraadi loomulikkus.*

J. W. Goethe, *Wilhelm Meisteri õpiaastad*, 1796

*Kas lauluallikas
Külmas põhjatuules
Minu rahva meelese
Oma kastet ei vala?*

K. J. Peterson, *Kuu*, 1818

Mitu aastat olen mina, Heinrich Holla, endas kandnud oma sõbra Illimar Kooneni saatust. Mitu korda olen võtnud ette valge lehe, et Illimarile mingi tagasihoidlik mälestusmärk püstitada, kuid kunagi pole ma esimestest ridadest kaugemale jõudnud. Esiteks kartsin puuduvat ajalist distantsi, teiseks teadsin, et tõstatan tahtmatult küllalt laiahaardelisi küsimusi, millele ma niikuinii vastata ei oska ja ei tahagi vastata, ning kolmandaks kõhklesin debüteerida meie praeguse kirjanduse küllalt rafineeritud pildis. Ja neljandaks ei teadnud ma ega tea siiaamaani, kuivõrd olen ma võimeline teist inimest mõistma ja läbi nägema ja armastama. Ma tunnen Illimar Kooneni esimestest koolipäevadest peale, meil on palju ühiseid mälestusi ja ma olin ka tunnistajaks tema loo lõppvaatusele. Ehkki ma loomulikult kõikjal juures ei viibinud, tean paljut tema jutustuste kaudu ja lõpuks on mul ju õigus puuduvaid osi analoogia alusel juurde fantaseerida, pidades võimalikku eksimust tühiseks selle kohustuse kõrval, mida tunnen Illimari vastu. Ehkki ta oma alanduses edasi elab, oleks ta justkui sureva Hamletina andnud mulle ülesande temast maailmale tõtt rääkida. Usun ka, et möödunud aasta jooksul olen endas leidnud krambivabama hoiaku oma õnnetu sõbra suhtes, ja ma püüan algusest peale vältida nii võimalikku pühaduserüvetamist kui ka võimalikku liigulistamist, sest Illimar Koonen polnud ei saatana ega ka jumala käsilane. Mu teel on teisigi karisid, milles ma enda arvates küllaldaselt teadlik olen. Kas või see, et teatud ringkondades peetakse Illimar Kooneni süütuks ohvriks kunstialtarile ja samal ajal püütakse teda välja mängida kogu kahekümnenda sajandi kuuekümnendate aastate kunsti vastu. On ka inimesi, kes ütlevad, et Illimar Koonen oli lihtsalt rumal ja tema lõpp täiesti seaduspärane. Esiteks ei taha ega suuda mina rünnata kahekümnenda sajandi kuuekümnendate aastate kunsti kogu selle rikkuses, mitmepalgelisuses ja vastuolulisuses. Teiseks olen ma ikkagi niipalju Schweitzeri austaja (nagu iga ennast humanistikks lugev inimene meie ajal austab iseäranis neid mehi, kelle tegevus veel tänapäevalgi on internatsionaalse mastaabiga: Schweitzer, Brook, Menuhin), et ma ei saa rahulikult kuulata ükskõik missuguse inimese õnnetu saatuse õigustust ükskõik kui kaunitel või väljakujunenud kaalutlustel.

Pärast niisugust eessõna võikski sõna anda – Illimarile? ei, tema loole, ja võtta endale õigus toimuvat kommenteerida vastavalt oma maitsele, maailmavaatele ja temperamendile, sest ma olen lihast ja verest jutustaja ja mitte mingi Beckett'i puhas absoluutne Hää, kes aina jutustab ja jutustab, tuues teateid ei kuskilt ei kuskile.

Illimar Koonen sündis mõned aastad pärast sõda ühes Kesk-Eesti alevis, kus elas paar tuhat inimest. Enne kooli mina teda ei tundnud. Ka esimeses klassis jäi ta mulle täiesti silmatorkamatuks poisiks. On meeles, et ta käis roheliste treeningupükstega nagu minagi, oli minust veidi paksem, oli ainus laps perekonnas nagu minagi. Mäletan teda justkui hetkvõtetal: poole sammu pealt, trepil, pöördumas. Mulle ei tule meelde ühtegi sõna. Ka ei meenu mulle tema puberteedi-eelne hää. Oli ta vaikne ja sõnakehv poiss? Vaevalt. Muidugi ka mitte jutukas, küllap umbes niisugune nagu kõik. Miskipärast mäletan ma teise või kolmanda klassi poisse vahetunnil õues kevadpäikese käes, puukuuri nurga taga. Lähedal oli ka käimla, kust kostis tüdrukute itsitamist. Mäletan mingit ebatsensuurset sõna, mis poiste seast kostis ja mida ma tookord esimest korda kuulsin. Mis sõna see oli, ei mäleta, ja ma ei saa aru, miks ma seda tühist juhtumit meenutan seoses Illimar Kooneniga, sest ma tean, et ütleja polnud tema, ja ma ei mäleta mingit meelde jäävat reaktsiooni tema poolt, mul on ainult kindel tunne, et ka tema oli seal. Ilmselt kisun ma teda miskipärast kontekstist välja, kui tegelikult peaksin meenutama tervikut: viiekümne date aastate algust, sooja kevadet, põldudel lõhnavat mulda, valgeid pilvi, tüdrukute itsitamist laudseina taga (need olid vist viienda või kuuenda klassi tüdrukud, meist vanemad), all orus voolavat jõge, gruppi provintsilapsi enne matemaatikatundi ropendamas. Kõik see oli, kuid ka Illimar oli, tean seda kindlasti – just lapsepõlvest rääkides ei tohiks Illimar Koonenile midagi juurde fantaseerida, lapsepõlveandmed olgu usaldatavad, ehkki napid. Pean muidugi valvama, et mitte omaenese emotsioone, kasvava poisi maailmapilti Illimar Koonenile peale suruda. Minu enda huvid olid algusest peale humanitaarsed – kui nii suurejooneliselt tohib nimetada elavat lugemishimu. Kas ka Illimar oli selline? Kardan vastata, sest mulle tundus, et oli küll, aga võib-olla ainult tundus. Ma tean näiteks, et lisaks kirjandusele huvitas teda ka loodusteadus ja ta toimis tihti nii, kuidas vastavad

instruktsioonid ette nägid: pidas ilmapäevikut, jälgis loomade käitumist, uuris bakterite elu. Mina olen ka tema herbaariumi näinud. Mäletan tema erutatud kõnelusi loodusest. Ta teadis palju merepõhja loomade elust. Eriline huvi oli tal haide, elekterkalade ja kaheksajalgade vastu. Ta oleks neid nagu kunagi näinud, ehkki ma teadsin, et ta polnud siis veel isegi pealinnas käinud. Taimedest otsis ta kõige kirglikumalt neid, mida ta nimetas „eesti orhideedeks“, seega olid need siis käokingad, käokeeled ja kuldkingad, kõikvõimalikud käpalised. Ka armastas ta väga seeni, kuid minu arust mitte pilvikuid, mida ta pidas kuidagi „kuivadeks“. Imelik sära süttis ta silmis, kui nägi puravikke, kärbseseeni, kõikvõimalikke ebardjaid olen-deid, nagu kogritsad ja hiidmunad ja liudikud. Kuid minu teada ei teinud ta kunagi loomadega katseid, nagu tema kaaslased noorte loodussõprade ringis tegid. Ma ei tea, et ta kunagi mõnd looma oleks tapnud. Neid imetles ta eemalt. Koerale eelistas ta kassi, lambale siga, lehmale hobust, ussikesi ja põrnikaid liblikatele ja kärbestele. Kalade liikumist akvaariumis, nende äkilisi pöördeid ja äkilist tardumist, nende hiilimist vesikasvude vahel võis ta tundide kaupa jälgida, kuid ise ta kala ei söönud, eriti jälestas praetud kala, ainult mõnikord maitstes tomatikastmes konservi. Kõige selle kõrval jõudis ta päris hoolsalt õppida. Kadestasin teda mõnikord. Juba kuuendas klassis teadis ta öelda, et muusikast meeldivad talle kõige rohkem Berliozi „Fantastiline sümfoonia“ ja Mahleri „Laul maast“! Ta oli alevi kohta erakordselt kultuurne, kultuursem kui mina. Alguses väljendus mu kadedus paaris labases väljaastumises. Kuid kord, kui ma endalegi arusaamatult ütlesin talle teiste ees, et küllap ta vanemad on õpetajad ära ostnud, kust muidu need head hinded, lõi ta mind äkki ja nii tugevasti, et ma selili põrandale lendasin. Ei varem ega hiljem pole ma kuulnud, et ta oleks kedagi löönud. Ja tema kõrvakiil oli sellepärast nii tugev, et tal polnud kogemusi ja ta ei osanud oma jõudu hinnata. Pärast seda juhtumit olime kaks-kolm aastat väiklast viha täis. Meil oli mõlemal hea meel, kui teisel halvasti läks, ja ehkki me ise enam ei kakelnud, püüdsime ometi üles ässitada füüsiliselt hästi arenenud, kuid lihtsameelsema mõtlemisega õpilasi, et need meie eest midagi halba teeksid. Meie lähenemine toimus alles pärast seda, kui ma hakkasin imetlema Illimari julgust, kui sain aru, et Illimaris on peidus tõsised anded, mida mul pole õigust halvustada.